

Nova gramatika hrvatskoga jezika

Lana Hudeček

(Josip Silić i Ivo Pranjković: GRAMATIKA HRVATSKOGA JEZIKA, Zagreb 2005.)

Gramatika hrvatskoga jezika (u podnaslovu: *za gimnazije i visoka učilišta*) Josipa Silića i Ive Pranjkovića u izdanju Školske knjige po mnogim se elementima razlikuje od prijašnjih gramatika hrvatskoga jezika, pogotovo od gramatika namijenjenih školskoj uporabi. Iako joj u podnaslovu stoji da je namijenjena za gimnazije i visoka učilišta, ta gramatika daleko premašuje isključivo školsku namjenu i priručnik je koji uvodi važne novosti u opis ustrojstva hrvatskog jezika. Uključuje četiri osnovne cjeline, to su: *Fonologija*, *Morfologija*, *Sintaksa* i *Funkcionalni stilovi hrvatskoga standardnog jezika*.

U fonološkome se opisu sve pojave tumače sinkronijski, bez dijakronijskih kriterija, a fonološka je problematika podređena morfologiji. Stoga su u prvome planu funkcionalna svojstva glasova, a u drugome njihova akustička i artikulacijska (fonetska) svojstva. U *Gramatici* Josipa Silića i Ive Pranjkovića navodi se deset razlikovnih obilježja glasova s obzirom na njihova akustička svojstva: vokalnost, turbulentnost (svojstvo koje se u prijašnjim gramatikama, npr. u *Hrvatskoj gramatici* autora E. Barić i dr. naziva šumnošću), kompaktnost, difuznost, gravisnost, nosnost, zvučnost, neprekidnost, stridentnost i napetost. Glasovne se promjene tumače kao promjene izazvane morfološkim razlozima. Razlikuju se glasovne promjene na granicama morfema i osnove, na granici prefiksalnoga morfema i osnove (izjednačivanje ili asimilacija po zvučnosti i izjednačivanje ili asimilacija po mjestu izgovora), promjene koje se očituju samo u izgovoru, promjene na granici prefiksalnoga morfema i osnove uvjetovane promjenom raspodjele glasova, promjene na granici osnove i sufiksalnoga morfema, promjene u korijenskome morfemu (u tome se dijelu uvode nazivi prva, druga i treća palatalizacija, a druga i treća palatalizacija nazivaju se i sibilizacijom).

Drugi dio, *Morfologija*, obuhvaća tvorbu i funkciju oblika riječi, te tvorbu i funkciju riječi. Drugim riječima, tvorba se ne izdvaja kao zasebna cjelina, nego se obrađuje u okviru morfologije. U podjeli riječi na

vrste važna je razlika između promjenjivih i nepromjenjivih riječi, tj. razlika između samoznačnih i suznačnih riječi. Za razliku od ostalih naših gramatika, u morfologiji se na prvome mjestu obrađuju glagoli, dok ostale naše gramatike na prvome mjestu u pravilu imaju imenice te ostale imenske riječi. Razlika od pristupa koji se iščitava iz ostalih naših gramatika prepoznaje se osobito u podjeli glagola na vrste i razrede. Glagoli se dijele na šest vrsta (za razliku od uobičajene podjele na sedam vrsta), a svaka se vrsta dijeli na razrede (u uobičajenoj podjeli samo se prva, treća i peta vrsta dijele na razrede). Posebna se pozornost posvećuje razradbi glagolskovidskih značenja. Glagolski se vid razmatra prema kriterijima razdiobe glagola na razrede i vrste. Kad je riječ o tvorbi, istaknut će se samo da se sufiksoidi i prefiksoidi ne povezuju nužno s klasičnim jezicima, nego se kaže da dolaze i iz hrvatskoga jezika, a navode se najčešći prefiksoidi, sufiksoidi i njihove tvorenice.

Sintaksa obuhvaća nekoliko cjelina. Prva je cjelina poglavlje o riječima kao sintaktičkim jedinicama, dakle sintaksa riječi i sintaksa oblika, u kojemu se iscrpno obrađuju samoznačne i suznačne riječi kao sintaktičke jedinice. Druga je cjelina poglavlje o rečenici i iskazu u kojemu se razlikuje rečenica kao jezična i govorna jedinica, tj. kao *rečenica* (koja pripada jeziku) i kao *iskaz* (koji pripada govoru, tj. komunikacijska je jedinica). Uz opširnu sintaksu rečeničnih dijelova to poglavlje uvodi i novu podjelu složenih rečenica u kojoj među nezavisnosloženim rečenicama nema isključnih i zaključnih rečenica, a zavisnosložene se rečenice razređuju po modelu koji bitno odudara od modela prihvaćenih u hrvatskim gramatikama. Treća je cjelina iznimno zanimljivo poglavlje o ustrojstvu teksta kojim se sintaksa u potpunosti otvara prema tekstu. I ne samo u tome poglavlju, i u ostalim se poglavljima posebna pozornost poklanja tekstnim odnosima. U četvrtoj je cjelini riječ o redosljedu sintaktičkih jedinica i u njoj se osobita pozornost poklanja obavijesnome ustrojstvu iskaza, tj. rečeničnoj intonaciji, naglasku i rečeničnoj stanci te redosljedu članova rečenice kao obavijesne, tj. komunikacijske jedinice.

U posljednjem se poglavlju govori o funkcionalnim stilovima hrvatskoga standardnog jezika. Važno je reći da je upravo u neprekidnome uvođenju funkcionalne stilistike u sve razine gramatičkoga opisa jedan od velikih pomaka koji čini ova gramatika: o funkcionalnim se stilovima, naime, osim u završnome poglavlju, govori na svim razinama gramatičkoga opisa.

Gramatika Josipa Silića i Ive Pranjkovića uvodi u poimanje i razumijevanje sintaktičkih odnosa i veza neke važne novosti. Uvodi se npr. mnoštvo novih naziva, pa tako i sintaktičkih. To su npr. nazivi *sintagmem*, *tagmem* (razlikuju se *sintetički* i *analitički tagmem*), naziv *foričnost* (koja uključuje *anafortičnost* i *katafortičnost*), naziv *usporedne rečenice* umjesto naziva *poredbene rečenice* koji se za tu vrstu rečenica dosad upotrebljavao u

gramatikama, naziv *uvjetne rečenice* umjesto uobičajenog naziva *pogodbene rečenice*, naziv *osnovna surečenica*, nazivi *proizvedeni/neproizvedeni veznici/prijedlozi*, naziv *poslijelog* u opreci prema *prijedlog* (za prijedlog koji dolazi iza riječi koju označuje), nazive *samoznačne* i *suznačne* riječi. I u ostalim se poglavljima prepoznaje trud da se pronađe i upotrijebi hrvatski naziv. Nadalje, već je spomenuto da suznačne riječi i oblici nalaze svoje mjesto u poglavlju o sintaksi, a ne u poglavlju u morfologiji. Upravo su s razumijevanjem suznačnih riječi povezane i velike promjene u odnosu na ostale suvremene gramatike — te riječi i ne mogu biti opisane u poglavlju o morfologiji jer su funkcionalni razredi nepromjenjivih riječi i spojeva riječi. Ova gramatika potpuno afirmira višečlane prijedloge, npr. *na osnovi*, *pod konac*, *s obzirom na*, *u skladu s*, *nezavisno od*, *polazeći od*, *u razmaku od*, *uzevši u obzir*, *u zamjenu za* itd. i prijedložne perifraze. Uvelike se u njoj razlikuje tumačenje čestica od tumačenja te vrste riječi u usporedbi s ostalim suvremenim gramatikama. U čestice su ubrojene mnoge riječi “što se tradicionalno svrstavaju u priloge”. Upravo prilozima od svih tradicionalnih vrsta riječi u ovoj gramatici ne nalaze jedinstveno mjesto ni u morfologiji ni u sintaksi, ali se u tvorbi ipak govori o tvorbi priloga, govori se o sintaktičkim službama priloga, znači podrazumijeva se da postoji skupina riječi koja se naziva prilozima. S obzirom na to da je riječ o gramatici za gimnazije i učilišta, bilo bi dobro da je negdje ipak eksplicitno objašnjeno što su prilozima. Osobito je vrijedno pozornosti da se u poglavlju o sintaksi uvode razredi *intenzifikatora* i *modifikatora* — oni se određuju kao nesamostalne (intenzifikatori), tj. samostalne (modifikatori) čestice, te se uspostavlja poseban funkcionalni razred usporednih (gradacijskih) čestica koje modificiraju svojstva “izražena u prvome redu pridjevima ili prilozima, i to uglavnom tako da ta svojstva gradiraju, stupnjuju, izražavaju viši ili niži stupanj svojstva ili se svojstva izražena pridjevom, odnosno prilogom uspoređuju s kakvim drugim svojstvima”.

Treba reći nešto i o odnosu ove gramatike i norme. Iako se u poglavlju o funkcionalnim stilovima napominje da u ovoj gramatici “nema govora o nepravilnosti ni ma o čemu što se protivi pravilnosti” te da u njoj “nema dopustivoga i nedopustivoga, prihvatljivijega i neprihvatljivijega, boljega i lošijega”, u njoj nisu rijetke normativne napomene o normativnoj preporučljivosti kojega oblika, tvorenice ili konstrukcije. Međutim, one su lišene svake preskriptivističke strogosti — oblikovane su obično s pomoću formule: *iako norma propisuje* ili *takva poraba normativno se ne preporučuje* itd., njima se konstatira, a ne preporučuje se niti ne brani.

Gramatika hrvatskog jezika Josipa Silića i Ive Pranjkovića donosi nekoliko važnih pomaka u razumijevanju gramatičkoga ustrojstva hrvatskoga jezika. To su: nova i dosljedna podjela glagola na vrste i razrede, iscrpna razradba glagolskovidskih značenja, razredba zavisnosloženih rečenica

koja u najvećoj mogućoj mjeri ukida proturječnost i nedosljednost dosadašnjih razredba, preodređivanje nezavisnosloženih rečenica; pomicanje granica između morfologije i sintakse i bavljenje suznačnim riječima samo unutar sintakse, a ne morfologije; uvođenje razreda veznih sredstava koji osim veznika uključuje i konektore; redefiniranje sadržaja naziva *čestice* i uključivanje naziva *modifikator* i *intenzifikator* u sintaktički opis uz pridruživanje sadržaja tim nazivima, uvođenje novih naziva na svim razinama gramatičkoga opisa koji doprinose jasnijemu razmišljanju te uvođenje boljih naziva umjesto uobičajenih, čime ta gramatika daje velik doprinos nastojanjima da se usustavi hrvatsko jezikoslovno nazivlje. Važno je istaknuti da je ova gramatika u svojoj cjelini gramatika funkcionalnih stilova jer jezik promatra i opisuje kroz prizmu funkcionalnih stilova, da se sintaksa u potpunosti otvara prema tekstu i upućuje nas na to da se svi sintaktički odnosi koje tradicionalna sintaksa promatra na razini rečenice preslikavaju i prate i na tekstnoj razini. Riječ je o knjizi nadasve poticajnoj za stručnu javnost i korisnoj onima (učenicima i studentima) kojima je u prvome redu namijenjena.